

Çin'deki Oğuzlar: Rus Kaynaklarına Göre Salar Türklerinin Göçü

Oghuzes in China: Migration of Salar Turks According to Russian Sources

Selcen ÖZYURT ULUTAŞ*

Öz

Çin tarafından resmen Türk ve Sünni-Müslüman olarak kabul edilen Salar Türkleri 700 yıl evvel bugün Çin'de yaşadıkları yere göç etmişlerdir. Yaşadıkları tüm zorluklara rağmen dillerinden, kültürlerinden taviz vermeden günümüze kadar gelebilmeyi başarmışlardır. Haklarında yazılı kaynakların az olması sebebiyle hangi tarihte nereden, neden göç ettikleri hususunda kesin bilgi yoktur. Bu nedenle Salar Türklerinin kimlikleri, geçmişleri farklı efsanelerle harmanlanmış ve yeniden inşa edilmiştir. Çalışmada Salarların Çin'e göçleri ve yerleşmelerine dair daha önce hiç kullanılmamış olan Rusça birinci el kaynaklar tetkik edilmiş ve Semerkant'tan Çin'e göçlerine dair farklı bilimsel bir yorum ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oğuz, Salar, Çin, Müslüman, Semerkant.

Abstract

The Salar Turks, who are officially accepted as Turks and Sunni-Muslims by China, migrated to the place where they live in China 700 years ago. Despite all the difficulties they have experienced, they have managed to survive to the present day without compromising their language, culture. There is no definite information about when and why they migrated due to the scarcity of written sources about them. For this reason, the identities and pasts of the Salar Turks were blended with different legends and reconstructed. In the study, Russian first-hand sources about the migration and settlement of Salars to China, which have never been used before, were examined and a scientific opinion was put forward for the first time about their migration from Samarkand to China.

Key Words: Oghuz, Salar, Chinese, Muslim, Samarkand.

Giriş

Hem coğrafi hem de nüfus bakımından dünyanın en büyük ülkelerinden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin binlerce yıla uzanan geçmişi Türk tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Asırlar içerisinde Türkistan coğrafyasında değişen siyasi şartlar neticesinde bugünkü Çin devleti sınırları içerisinde ciddi bir Türk nüfusu yaşamaya devam etmektedir. Bu bağlamda Çin'deki Türkler

Makale Geliş Tarihi: 21.03.2023. Makale Kabul Tarihi: 20.02.2024.
Araştırma Makalesi / Künye: ÖZYURT ULUTAŞ, Selcen. "Çin'deki Oğuzlar: Rus Kaynaklarına Göre Salar Türklerinin Göçü". Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), 17/34, (Hazi-ran 2024): s. 173-188. DOI: 10.19060/gav.1498836

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi ABD, E-mail: selcen.ozyurt@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7235-3548.

Gazi

Akademik
Bakış

173

Cilt 17
Sayı 34
Yaz 2024

denildiğinde akla ilk gelenler Uygur Türkleridir. Ancak resmî verilere göre günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti tarafından tanınan 56 azınlıktan yedisi Uygur, Kazak, Tatar, Sarı Uygur, Kırgız, Özbek ve Salar Türkleridir.

İlgili Türk topluluklarından biri ve bu çalışmanın odağı olan Salar Türkleri, Çin'deki en az nüfuslu Türk topluluğu olmalarına karşın kendi adlarını taşıyan özerk bölgelerinde yaklaşık yedi asırdır varlıklarını kesintisiz devam ettirmektedirler. Günümüzde yaklaşık 110.000'lik nüfuslarıyla ekseriyetle Çinghay (Qinghai) Eyaleti Göxdeniz Velayat Şünxua Salır Özbaşdak Yurt'da meskûnlardır. Oldukça az bir nüfusla Hanedanlıklar dönemini atlatan Salar Türklerinin Çin Kültür Devrimi sonrasında Komünist rejim idaresinde dağılmadan, asimile olmadan dilleriyle, inançlarıyla, kültürleriyle günümüze kadar gelebilmeleri gerçekten hayranlık uyandıran bir durumdur. Yüzyıllara meydan okuyan varlıklarının en önemli sebebi ise Salar Türklerinin kültürlerine ve inançlarına olan bağlılıklarıdır.

Araştırmacılar Salar Türklerinin Çin'deki tarihlerini XIV. yüzyıldan başlatmaktadırlar. Ancak şüphesiz bundan çok daha kadim bir tarihlerinin olduğu malumdur. Fakat kaynak yetersizliği Salar tarihi çalışmalarındaki en önemli problemdir. Çalışmanın ilk bölümünde Oğuz Türklerinin önemli bir boyu olan Salarların, kayıtlara göre Türk tarihinde ilk nerede ve nasıl görüldükleri tetkik edilmiştir. İkinci bölümde ise XIX. yüzyılda saha çalışması yapmış olan Rus ve Batılı araştırmacıların eserleri esas alınarak Çin'e ne zaman, neden ve nasıl göç ettikleri tahlil edilmiştir.

Çin'e Göç Öncesi Salar Boyunun Kısa Tarihi

Hiç şüphe yoktur ki, Hazar Denizinden Balkanlara kadar geniş coğrafyanın tarihi ekseriyetle Oğuz boylarınca yazılmıştır. Kurdukları farklı devletler vesilesiyle hem bölgelerinin hem de dünyanın kaderine yön vermişlerdir. Fakat konu ile alakâdar uzmanların ittifak ile ifade ettiği üzere müstakil ve bütüncül Oğuz çalışmaları oldukça sınırlıdır. Muhakkak kaynak eksikliği tafsilatlı bir Oğuz tarihinin yazılmasındaki en büyük problemdir. Oğuz boyu mensubu Salar Türklerinin tarihi de aynı sorundan muzdariptir. Oysa Salar Beyleri, Türkistan sahasında tarihin farklı dönemlerinde çeşitli nedenlerle dağılan irili ufaklı birçok Türk topluluğunu "Salı" adıyla bir çatı altında toplamışlardır¹. Bu nedenle Anadolu dışında özellikle Hazar ötesi Türkmenlerinin önemli bir kısmının Salur boyundan geldiği bilinmektedir². Tesis ettikleri bu durum öylesine önemlidir ki günümüzde dahi Türkmenistan'da boy adı olarak muhafaza edilen üç Oğuz boyundan en büyüğü Salarlardır³.

Çalışmalara göre Salur boyunun tarihine dair kaynakları iki ana grupta toplamak mümkündür. Başta *Divân-ı Lugâti't-Türk* olmak üzere çeşitli *Oğuznâmeler*'in olduğu birinci el kaynaklar ile bu ve benzer eserlerden is-

- 1 Soltanğa Ataniyazov, "Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği", *Bilig*, Sayı:10, Yaz 1999, s. 5.
- 2 Faruk Sümer, "Salur", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, s. 57.
- 3 Ataniyazov, a.g.m., s. 5.

Gör

tifade ederek kendi görüşlerini aktaran bilim insanlarının verdikleri malumatlardır. Salar boyunu 24 Oğuz boyu arasında gösteren Kaşgarlı Mahmud, *Dîvân-ı Lugâti't- Türk*'te boy kelimesinin anlamını verirken Salgur adını kullanmıştır; *Boy: Kavim, kabile, aşiret, hısım. Oğuzca. Birbirini tanımayan iki adam karşılaştıkları zaman önce selamlaşırlar. Sonra boy kim" diye sorarlar. Öteki Salgur diye cevap verir*⁴. Görüldüğü üzere Kaşgarlı Mahmud, Salar adını yalnızca isim olarak geçirmiş ve başka bilgi vermemiştir.

Malum olunacağı üzere çeşitli Oğuznâmelerde, ekseriyetle birbirinin tekrarı olmakla birlikte, daha fazla bilgi bulunmaktadır. Reşîdüddin'in, Oğuznâmesindeki Salar hikâyesi ise şöyledir;

"Şah Melik'in beylerinden Kınık Kazıgurt'un nökerlerinden Salvur Dikli adından bir bey vardı. Yine deler ki, Şah Melik'in bozguna uğradığı sıralarda bütün Oğuz beyleri Merv'de toplanmışlardı. Salvur kendi kabilesinden on bin atlı ile birlikte göç edip Horasan sınırlarına geldi ve Quhistan, Tabes ve Isfahan taraflarını yıllarca yağma etti. Nihayet Selçuklular bu ülkeyi istila ettikleri sırada bu Salvur onlarla birleşti ve uzun süre onlara yardım etti. Sonunda onun çocukları Fars taraflarına gittiler ve o diyarı aldılar. Tarihte Salgurî de denilen Fars Atabekleri de onların soyundandır."⁵

Salarlar hakkında en tafsilatlı bilgiyi aktaran kaynak ise Ebulgazi Bahadır Han tarafından kaleme alınan Şecere-i Terakime'dir. Eserin birçok yerinde Salar boyundan olup önemli işler yapan kimselerden bahsettikten sonra *Salur Ögürçik Alp'in Babaları, Küçük Kardeşleri ve Oğulları Hakkında* bir başlık açıp Salar beylerinin savaşlarını, yaptıklarını tafsilatıyla yazmıştır⁶. Oğuznâmelerde en sık görülen karakter ise Salur Kazan'dır. Dede Korkut'ta dâhil olmak üzere Salur boyunun, Peçenekler ile yaptıkları savaşlar ve özellikle batıya göçleri efsaneyle karışık bir şekilde aktarılmıştır. Fakat yine de tüm bu yazılanlar Salar boyunun en eski dönemden başlamak üzere tarihini vermekte yeterli değildir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere birinci el kaynaklardan beslenmek suretiyle kendi görüşlerini paylaşan bilim insanlarının başında M. Fuat Köprülü gelmektedir. Köprülü farklı çalışmalarında Salar boyuna dair önemli bilgiler vermiştir. Özel kütüphanesinde Farsça bir Oğuznâme'de ismin Salvur veya Salgur şekillerinin nadiren bulunduğu halde Salur hâline sıkça rastladığını ifade ettikten sonra Salar boyunun İli ve Işık Gölü civarlarından Seyhun Irmağı kıyılarına geldiğini daha sonra Maverâünnehr'e Harizm ve Horasan nihayetinde ise Anadolu'ya yerleştiğini yazmıştır. Menşei hususunda ise Gy. Nemeth'in açıklamasını benimseyen Köprülü şunları aktarmıştır;

- 4 Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügat-it Türk*, (yay. haz. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu, 4. Baskı, Ankara 1998, s. 65.
- 5 Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul 1982, s. 77.
- 6 Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)*, (haz. Zuhul Kargı Ölmez), Simurg Kitapçılık, Ankara 1996, s. 264- 268.

göçü

Akademik
Bakış

175

Cilt 17
Sayı 34
Yaz 2024

“*Gy. Nemeth’in açıklaması ise şöyledir; Salgur kelimesi Türkçe Sal fülüne, filden isim yapma eki olan –gur lâhikasının ilavesi ile meydana gelmiştir. Reşîdüddin’in, Cami-‘al Tavarîh adlı eserindeki Tarih-i Oğuz u Turan u Hikâyat-i Cihangîr kısmında açıkladığı üzere “hücuma hazır muharip” manasında olup bilâhare Salur–Salır şekillerini almıştır.*”⁷

Reşîdüddin’e ait Oğuznâme’nin tercüme ve tahlilini yapan Zeki Velîdi Togan, Salgur kelimesinin etimolojik tahlilini yapmış ve şunları yazmıştır; “*Oğuz Hanlarının naib ve vezîrleri olarak çok rastlanan Salurlara gelince yani bu isim sadece Sarı-Ogur, Sarı-gur’daki –r yerine –l geçmesinden ibarettir. Bunlardan bir kısmı Oğuz camiasına girmiş bir kısmı ise Kuke-nor taraflarında ayrıca yaşamaya devam etmiştir.*”⁸

Konu ile alakadar olan A. Bican Ercilasun da *Oğuz Boy Adlarının Etimolojisi* adlı makalesinde On-Ok Oğuz devamlılığı fikrinden hareketle Türğiş oymaklarından Sou-ko ile Sal-gur’un aynı olabileceğini ifade etmiş ve akabinde –gur ekinin Yazgır dolayısıyla mübalağa eki olduğunu bu bakımdan da Sal-gur’un çok ve devamlı saldıran anlamına geldiğini yazmıştır⁹.

Azeri Türkolog Mireli Seyidov ise kelimeyi Salor şeklinde okuyarak farklı bir etimolojik izahta bulunmuştur. Ona göre *Sal* ve *–or* kelimelerinden müteşekkil isimdeki *Sal*; “*ocak, ateş yakılan yer, çılgın kızgın adam anlamlarının yanı sıra bütün, iri, muhkem*” manasına da gelmektedir. *–or* ise *istihkâm, muhkem yer* anlamına gelmektedir. Böylece *Salor yüce, muhkemleşmiş yer, yüce olan ocak, ateş yakılan yer, yüksekteki çılgın, kızgın adam* manasına gelmektedir¹⁰.

Yine isimden hareketle *Salar* boyunun menşesine dair değerlendirme yaparak boyun tarihini daha eski zamanlara kadar götüren bilim insanlarından biri Soltanğa Ataniyazov’dur. Ona göre Hunların “*Sal*” isminde bir boyu vardır ve Türkçedeki *–ar/ –ır* eki de çokluk bildirmektedir, böylece “*Sal+ar*” adı ortaya çıkmıştır¹¹.

İlk Oğuzlar adlı kitabı yazan A. Osman Karatay’ın ise boyun tarihine dair farklı bir tespiti vardır. Eserindeki şu bilgi dikkat çekicidir:

“*Bu boyun ismi sal+gur biçiminde yapıldığı ve ikinci kelimenin kavim anlamı verdiği görülüyor. Dolayısıyla, normal şartlarda bu isme Sal biçimiyle herhangi bir yerde rastlamak mümkündür. M.S. 2. yüzyılın yer-yazımcısı Ptolemeus, Orta İdil yakınlarında bir yerde yaşayan Sal isminde bir topluluktan bahsetmektedir. Orta Asya’dan kaçarak 558 yılında Kafkasların kuzeyine eren Avarların, Bizans’a gönderdikleri elçisiyle haber verdikleri üzere, o güne kadar o bölgede yükündürdükleri Onoğur, Suvar,*

7 M. Fuat Köprülü, “*Salur*”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1966, s. 136.

8 Togan, *a.g.e.*, s. 142.

9 Ahmet Bican Ercilasun, “*Oğuz Boy adlarının Etimolojisi*”, *Dil Araştırmaları*, Sayı: 3, Cilt: 3, Aralık 2008, s. 20-21.

10 Ali Duymaz, *Bir Destan Kahramanı Olarak Salur Kazan*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s. 41.

11 Soltanğa Ataniyazov, *Şecere (Türkmenin Soyağacı)*, (Editör: Seyitnazar Arnazarov-Nergis Biray), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 182.

*Uturgur gibi topluluklar arasında bir Zal boyunun da adı geçer.*¹²

Buraya kadar aktardığımız bilgilerde de görüleceği üzere hem birinci hem de ikinci el kaynaklardan istifadeyle Salar boyunun mufassal tarihinden bahsetmek maalesef mümkün değildir. Oğuznâmeler bize ekseriyetle Salur Kazan başta olmak üzere Peçenekler ile yaşanan savaşları aktarmaktadır. Bilim insanlarının ise Salar kelimesinden hareketle çeşitli etimolojik tahliller yaptığı ve elde ettikleri neticelere göre izahatları müşahede edilmiştir. İlgili bilgilerin tümüne bakıldığında fark edileceği üzere Salar boyunun menşei ve tarihine dair nihai bir fikir birliği tesis edilememiştir.

Öte yandan M. Faruk Sümer'in ifadesiyle Salar boyunun önemi ve etkisi özellikle Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra temeyyüz etmiştir. Kaynaklara göre hususen IX. yüzyıldan sonra Salur beyleri ve faaliyetleri daha fark edilir olmuştur. Mesela Agacanov'a göre Salur boyu, aynı yüzyıl içinde Sır-Derya Yabgu Devletinde siyasi hâkimiyeti ele geçirmiş¹³ ve X. yüzyılın ortalarına kadar yani Guz B. Mamsak'ın 920'deki vefatına kadar yönetimi ellerinde tutmuşlardır. Fakat Mamsak'ın ölümü üzerine Oğuz Yabgu Devletinin hâkimiyeti uğruna ciddi bir iç çatışma başlamıştır. Meydana gelen mücadeleler sonucunda ise Baranlı boyu idareyi ele geçirmiştir. Salur boyu ve mensupları ise Mangışlak yarımadasına göç ederek burada Mangışlak Salur Oğuz Devletinin temellerini atmışlardır¹⁴. Kaynaklar söz konusu devletin XVI. yüzyıla kadar varlığından bahsetmektedir. Fakat tafsilatlı bir tarihten bahsetmek için bilgiler yeterli değildir.

Salar boyu mensuplarınca kurulan bir diğer siyasi müessese ise Fars Salgur Atabeyliği'dir. Söz konusu Atabeyliğin kuruluşu yine X. yüzyılda Sır-Derya Oğuz Devletinin dağılmasına dayanmaktadır. İfade edildiği üzere Sır-Derya bölgesini terk eden Salur boyu mensuplarının bir kısmı Mangışlak'a giderken Salvur Dikli liderliğindeki bir grup Horasan'a gitmiştir. Peyderpey bölgeye yerleşen Salvur Dikli, Melikşah'a bağlılığını bildirerek Haciblik görevini üstlenmiştir. Zaman içerisinde de bölgeye gelen Salar toplulukları Fars Salgur Atabeyliği'nin temellerini atmışlardır¹⁵.

Salar boyunun müstakil tarihi bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte burada derlediğimiz bilgiler ekseriyetle boy adının etimolojisi ve Salar Türklerinin X. yüzyıldan itibaren batıya, Anadolu'ya ilerlemelerine dairdir. Ancak kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla batıya göçmeyip Semerkant ve havalisinde kalan boy mensupları da vardır. Bunlarda değişen ve zorlaşan siyasi şartlar neticesinde rivayete göre XIV. yüzyılda Semerkant'tan ayrılmış ve Çin'e göç etmişlerdir.

12 Osman Karatay, *İlk Oğuzlar Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*, Ötügen Neriyyat, (haz. Umut Üren), İstanbul 2017, s. 88-89.

13 Sergey Grigoreviç Agacanov, *Oğuzlar*, (çev. Ekber N. Necef-Ahmet Abberdiyev), Selenge Yayınları, İstanbul 2002, s. 202-204.

14 Necef Ekber vd., *Hazar Ötesi Türkmenleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s. 140.

15 Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 1991, s. 30-31.

göç

Akademik
Bakış

177

Cilt 17
Sayı 34
Yaz 2024

Salar Türklerinin Çin'e Göçleri ve Yerleşmeleri

Yukarıda da kısaca özetlendiği üzere X. yüzyılda Sır-Derya bölgesinde bulunan Salar Türklerinin bir bölümü çeşitli dönemlerde askeri ve siyasi nedenlerle batıya doğru ilerlemiştir. Ancak boyun bir kısmı buldukları yerden ayrılmamıştır. Çünkü sözlü geleneğe göre XIV. yüzyılda Çin'e gidenler başta Semerkant olmak üzere ilgili havalide yaşayan Salar Türkleridir.

Salar boyunun Türkistan coğrafyasındaki geçmişlerine dair en büyük sorun kaynak yokluğudur. Maalesef aynı sıkıntı Çin'deki geçmişlerine dair çalışmalarda da devam etmektedir. Çin'de meskûn Salar Türklerinin kendilerine ait bir yazı sistemlerinin olmamasının yanı sıra çok uzun yıllar eğitim haklarından mahrum edilmeleri kendi tarihlerini yazamamalarının en önemli nedenidir. Bu sebeplerle Salar Türklerinin Çin'e ne zaman ve nasıl göç ettiklerine dair kesin ve genel kabul görmüş bir bilgi yoktur. Buna mukabil araştırmacılar efsaneler ve sözlü geleneklerden istifade ederek kendi görüşlerini paylaşan bilim insanlarının, seyyahların yazdıklarını referans almaktadır.

Kaynaklar

Salar Türklerine dair yapılan çalışmalarda ulaşılabilir ve okunabilir olmaları bakımından Batılı ve Rus araştırmacıların yayınları önemlidir. Çalışmamız kapsamında 1878-1957 yılları arasını kapsayan ve tamamı saha çalışması sonucu hazırlanmış makale ve kitaplar temel alınmıştır. Bu bakımdan 1990'lı yıllardan sonra Salar Türkçesi, kültürü ile alakalı yayınları dikkat çeken Kevin Stuart, Arienne M. Dwyer, S. David Goodman gibi Amerikalı araştırmacıların çalışmaları bu yayın kapsamında değerlendirilmemiştir. Çünkü ilgili araştırmacılar da XIX. yüzyılda Batılı seyyahların saha çalışmalarına dayalı eserleri kaynak olarak almış ve oradaki bilgileri tekrarlamışlardır.

Yapılan taramalar sonucunda kullanacağımız birinci el kaynakları İngilizce ve Rusça olmak üzere iki ana grupta toplamak mümkündür. İngilizce olan kaynakların başında İngiliz diplomat Robert Barkley Shaw (1839-1879)'un 1878'de *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*'da yayınladığı "On the Hill Canton of Sálár: The Most Easterly Settlement of the Turk Race" isimli makalesi gelmektedir. İlgili yayın Avrupa'da Salar Türklerinden müstakil olarak bahseden ilk çalışmadır. Bir diğer önemli kaynak ise 1911-1913 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde de Amerikan Büyükelçisi olarak da görev yapan diplomat William Woodville Rockhill (1854- 1914)'in mektubu ve seyahat kitabıdır. 1891-1892 yıllarında Moğolistan ve Tibet'i dolaşan Rockhill seyahati sırasında *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*'da yayımlanmak üzere bir mektup yazmıştır.¹ Mart 1892 tarihli mektubun en önemli özelliği ilk defa Salar Türkçesinden örnekler vermesidir. Amerika'ya döndükten sonra ise 1894'te seyahatinin tamamını anlattığı *Diary of a Journey Through Mongolia and*

göç

Tibet in 1891 and 1892 kitabını yayınlamıştır. İlgili kitapta da Salar Türklerinin günlük hayatlarına dair önemli ayrıntıları okuyuculara aktarmıştır. Salar Türklerine dair bir diğer kaynak ise Belçikalı Misyoner Louis Marie Joseph Schram (1883- 1971)'dir. Moğollar arasında Hıristiyanlığı yaymak amacıyla 1911-1922 yılları arasında Kuzeybatı Çin'de faaliyet gösteren Schram seyahati sırasında Salar Türkleri ile bizzat tanışmış ve onların inançlarına olan bağlılıklarından bahsetmiştir.

Salar Türklerine dair diğer önemli ikinci kaynak grubu ise Rus araştırmacılar tarafından yayınlanan eserlerdir. Rus bilim camiasına Salarları en geniş şekilde takdim eden ilk araştırmacılar Grigory Nikolayevich Potanin, A. Poyarkov ve V. Ladygin'dir. Antropolog G.N. Potanin (1835- 1920)'in 1893 yılında Moskova'da yayınladığı *Тангут-тибетская окраина Китая и Центральная Монголия* (Çin ve Orta Moğolistan'ın Tangut-Tibet Sınırı) isimli kitabında Salar Türklerinin günlük hayatlarına, kültürlerine dair verdiği bilgiler oldukça kıymetlidir. Yine 1893'te A. Poyarkov ve V. Ladygin, *Этнографическое обозрение* (Etnografik İnceleme) dergisinde yayınladıkları "Салары. Этнографический очерк" (Salarlar. Etnografik Deneme) makale çalışmamızın bir diğer önemli kaynağıdır. Zira antropolog ve etnograf olan yazarlar uzun bir süre Salarlar arasında yaşamış ve oldukça hacimli bir makale hazırlayarak Salar Türklerine dair benzersiz bilgiler vermişlerdir.

Salar Türkleri denildiğinde akla gelen en önemli isim şüphesiz Tatar asıllı dilbilimci Edhem Rahimoviç Teişev (1921-2004)'dir. Ülkemizde ve dünyada Salar Türkçesi çalışmalarının en önemli kaynağı olan Teişev'in 1962-1964 yılları arasında yayınladığı kitaplar alanın ilk eserleridir. Yaptığımız taramalar sonucunda Teişev'in 1995 yılında *У тюркских народов Китая* (Çin'in Türk Halkları Arasında) adlı bir kitap yayınladığını tespit ettik. Daha önce hiçbir çalışmada rastlamadığımız kitap Teişev'in Salarlar arasında yaşadığı sırada tuttuğu günlüktür. İhtiva ettiği bilgiler bakımından benzersiz bir eser olan kitap çalışmamızın en önemli kaynaklarından bir diğeridir.

Salar Türklerinin Çine göçleri ve Çin'deki tarihlerine dair bir diğer kaynak gurubu ise Çin yıllıklarıdır. Ülkemizde söz konusu eserlere başvurarak Salar Türkleri Tarihi 1279-1911 adlı kitabı yayınlayan Prof. Dr. Eyüp Sarıtaş, çalışmasında ilgili kaynakları ve içerikleri tafsilatlı bir şekilde takdim etmiştir. Bu sebeple tekrara düşülmemesi maksadıyla çalışmamızda ilgili kaynak gurubuna yer verilmemiştir.

Önemle ifade etmek gerekmektedir ki, makalede XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın ilk yarısında saha çalışması yapan Batılı ve Rus

göçü

Akademik
Bakış

179

Cilt 17
Sayı 34
Yaz 2024

araştırmacıların çalışmaları esas alınmıştır. Yaptığımız taramalara göre ülkemizdeki Salar çalışmalarını ekseriyetle Salar Türkçesi üzerine yapılmış olup Salarların göçleri ve yerleşmelerine dair bilgiler aynı kaynaklar kullanılarak ekseriyetle tekrar edilmiştir. Buna mukabil çalışmada istifade edilen Rusça kaynaklar ilk defa kullanılmıştır. Öte yandan söz konusu kaynaklardan istifade ile göç efsanesinin ilk defa detaylı tahlili yapılmıştır.

Göç Efsanesi

Salar Türklerinin göç efsanesini ilk defa 1878'de Robert B. Shaw kaydetmiştir. Ancak aşağıda da tafsilatıyla görüleceği üzere, günümüze kadar geçen zaman içerisinde anlatıda ciddi değişiklikler olmuştur. Söz konusu farklılığın en önemli sebebi efsanenin daha önce Salarlar tarafında yazıya geçirilememesidir. Çalışmamızın bu bölümünde birinci el kaynaklardaki göç efsaneleri tarihi sıraya göre aktarılacaktır.

Robert B. Shaw'un, bizzat Salar Türklerinden dinlediği ve "On the Hill Canton of Sálár: The Most Easterly Settlement of the Turk Race" (1878) adlı makalesinde yer verdiği efsane şöyledir;

Hikâye aşağıdaki gibidir. Yaklaşık 700 yıl önce manevi rehberleri veya din öğretmenleri onları uzun bir yolculuğa gönderdi. Yola çıkmadan önce, onlara yaşadıkları yerden bir miktar toprak vererek şöyle dedi; Toprağı, yanınızda taşıdığımız toprakla aynı ağırlıkta olan bir külkeye varıncaya kadar yolculuğunuza devam edin. Tibet yoluyla Aşağı Salar'a gelinceye kadar bir yerden başka bir yere toprağı tartarak dolaştılar. Burada (Aşağı Salar) yanlarındaki toprağı ağırlık olarak en yakın toprağı buldular. Ancak yine de biraz farklıydı bu sebeple yollarına devam etme kararı aldılar. Ancak tam devam etmeye üzere hazırlanıyorlardı ki, dini kitaplar ile yüklü develerinden bazılarının farklı bir yere gittiklerini fark ettiler. Onları aramak üzere yollarının kenarındaki dağlık araziye girdiler. İşte tam burada görevlerini başarıyla tamamladılar. Çünkü toprağı tarttıklarında, manevi rehberlerinin verdiği toprakla tıpa tıp aynı olduğunu gördüler. Bu nedenle yolcularını sonlandırdılar. İssiz tepelere Salar-ges veya Yukarı Salar adını vererek yerleştiler¹⁶.

Kronolojik olarak yazılmış olan bu ilk kayıta görüldüğü üzere Robert B. Shaw göç edilen yer, tarih ve neden göç edildiğine dair herhangi bir bilgi vermemiştir.

13muş. Ancak Karaman Bey artık bu yerde yaşayamayacağına karar

16 Robert B. Shaw, "On the Hill Canton of Sálár: The Most Easterly Settlement of the Turk Race", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, New Series, Vol: 10, No: 3, Jul. 878, s. 305-306.

vermiş, İslam inancından vazgeçmektense aile mülkiyetinden vazgeçmeyi tercih etmiş. Karaman Bey ve kardeşi Akman Bey beraberlerindeki 18 kişi ile birlikte beyaz bir deve, ellerinde Salarların kendi yazdıkları bir Kuran, memleketlerinin bir şişe suyu ve bir avuç toprağı ile doğuya doğru yola çıkmışlar... Daha sonra Mengda Dağı'ndan geçerek Otuz Dağı'na çıkmışlar. Bu sırada gökyüzü karanlıkmiş ve uçsuz bucaksız bu yerde beyaz deveyi kaybetmişler, herkes meşalesini alarak dört bir yanda deveyi aramaya koyulmuş. Sonrasında yolun doğu tarafındaki kum yamacını bulmuşlar, gün doğmak üzereyken, yamacın altında berrak bir su kaynağı bulmuşlar, kaybolan deve su kaynağının ortasında uzanır halde duruyormuş sonra devenin beyaz bir taşta döndüğünü görmüşler. Semerkant tarafından getirdikleri su ile toprağın buradakiyle aynı olduğunu fark etmişler ve sonunda burada yaşamaya karar vermişler. Günümüzde sokaklardaki deve kaynakları ve deve heykellerinin kökeni buradan geliyor. Deveyle getirilen 30 cüz adet Kuran ise Salar neslinin hazinesi hâline gelmiş. (Kayıtlara göre bu sene 3 Mayıs Ming Hanedanlığı Hongwu Yılıdır.)¹⁷.

Değerlendirme

1878 yılından itibaren kaydedilen Salar Göç Efsanesinin 2004'teki son hâline varıncaya kadar geçen süre zarfında oldukça değişime uğradığı malumdur. 1878'de ilk kaydı yapan Rober Shaw'un makalesinde zaman, mekân ve kişi gibi hiçbir detay verilmemiş sadece deve, toprak hikâyesi anlatılmıştır. 1891'de William W. Rockhill ilk defa 1370 tarihini vermiş ve yalnızca iki kişinin Semerkant'taki sorunlardan dolayı şehri terk ettiklerini yazmıştır. 1893'te A. Poyarkov ise ilk versiyonda, daha iyi şartlarda yaşamak isteyen ailelerin yola çıktığını, onları da Timur Paşa diye birinin uğurladığını anlatıyor. Ancak burada yazılan Timur Paşa'nın kim olduğuna dair bir bilgi verilmiyor. İkinci göç anlatısında ise zaman ve kişi detayı vermeden Semerkant'ta sorun çıkaran ailelerin Şeyhin emriyle şehirden ayrıldığını yazmıştır. Hülâsa mistik öğeler hariç tutulursa 1889-1893 kayıtlarına göre Salar Türkleri Semerkant'tan bilinmeyen bir iç çatışmadan dolayı ayrılmışlardır.

1957'de Teşinev ilk defa farklı detaylar vermiş ve Semerkant'ta meskûn Akman ve Karaman isimli iki düşman beyin kendi aralarındaki husumetten dolayı Karaman Bey'in büyük oğlunun şehri terk ettiğini yazmıştır. Öte yandan efsanede dinî öğeler daha belirgin hâle gelmeye başlamıştır. Günümüzde ise efsane çok başka bir hâle gelmiştir. Önceki efsanede birbirlerine iftira atan, düşman olan Akman ve Karaman Beyler kayıтта kardeş olarak yazılmıştır. Son versiyonda ise mütedeyyin olan kardeşler, zalim hükümdar tara-

17 Li Yonghua, Çin'de Yaşayan Salarların Sosyo-Kültürel Yapıları Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2019 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 20-21.

Göç

Akademik
Bakış
181
Cilt 17
Sayı 34
Yaz 2024

findan iftiraya uğramışlardır. Günümüzde efsaneden ziyade menkıbe haline gelen anlatıda Salar Türklerinin atası olarak kabul edilen kardeşlerin dinî keramet sahibi kişilere dönüştüğü açıkça görülmektedir.

Salar Türklerini Çin'deki tarihleri yaklaşık yedi asır öncesine dayanırken efsanenin kaydedilmesinin üzerinden sadece iki asır geçmiştir. İki yüz senelik süre zarfında da içeriğin, Salarların yaşadıkları olaylar ve ortam göz önüne alındığında, değişiklik göstermesi oldukça olağandır. Çünkü Çin gibi nüfus bakımından oldukça baskın olan bir ülkede azınlık olarak kimliği devam ettirmek ziyadesiyle zordur. Salar Türklerinin benliklerini muhafaza etmelerinin en önemli unsuru şüphesiz inançları olmuştur. Robert Shaw Salar Türkleri için şu tespitini özellikle yazmıştır; “Çinliler ve Moğollar arasında izole bir şekilde yaşarlar¹⁸.” Ayrıca Misyoner Schram’a göre Salar Türklerin inançlarına ve kültürlerine son derece bağlı bağlıdır ve kendi grupları içinde evlenerek adet ve geleneklerini koruyabilmişlerdir¹⁹.

Daha da önemlisi Ming Hanedanlığı döneminde (1368-1644) Çin imparatoru şöyle bir yasa çıkarmıştır; “Çin’de yaşayan Moğollar ve Semular²⁰, Çinli kadınlarla evlenebilir ama kendi soydaşlarıyla evlenemezler²¹.” Bu yasanın amacı açıkça ilgili grupların Çinli kadınlar ile evlenerek asimile olmasını sağlamaktır. Söz konusu idari zorlamalar karşısında Salar Türkleri aksine daha da içlerine kapanmış ve değerlerine daha da bağlanmışlardır. Ming yönetiminden sonra Çing Hanedanlığı (1644-1911) devrinde idarenin yozlaşması ve ekonomik sorunların artması Salar Türkleri arasında ciddi huzursuzlukların başlamasına sebep olmuştur. Mesela 1770’lerden başlayarak Gansu eyaletinin gelirleri çok büyük miktarlarda memurların özel keselerinde kaybolmaya başladı. Çing yetkililerinin yolsuzlukları, Qianlong (1711-1799) döneminin ortalarından sonra toplumda şiddetin hızla artmasına neden oldu. Şüphesiz Çing yetkilileri tarafından Gansu ekonomisinden milyonların alınması sıradan insanların yaşamları üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmuştur. Yani Çing yetkilileri tarafından bölgenin mali olarak yağmalanması, Müslüman nüfusun devletten uzaklaşmasına sebep oldu. Öte yandan Qianlong’un yetkilileri, yerel memurları, özellikle kuzeybatıda Müslümanlara karşı ayrımcılık yapmaya teşvik ederek onları manipüle etmeye teşvik ettiler. Bu sonuncusu özellikle bilinçli bir politikaydı. Zira ekonomik zorluklar ve memurların olumsuz tavırları sonucu 1780 yılından itibaren Salar Türkleri arasında isyan hareketleri başladı²². Çin yönetimiyle

18 Shaw, a.g.m., s. 305.

19 Louis M. J. Schram, *The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier*, ed. Kevin Stuart, Pennsylvania 2006, s. 113-115.

20 Yuan Hanedanlığı döneminde Çin’e gelen Orta Asya kökenli Müslümanlara verilen sıfat.

21 Jonathan N. Lipman, *Familiar Strangers: A History of Muslims in Northwest China*, University of Washington Press 1997, s. 38.

22 Lipman, a.g.e., s. 96-97.

görsel

yaşanan bu çatışmaları kaybeden taraf ise Salar Türkleri oldu ve maalesef ağır bedeller ödemek zorunda kaldılar. Mesela 1781 yılındaki isyanlarından sonra Salar Türklerinin nüfusu o kadar azaldı ki kayıtlara göre 1732'de Salar nüfusu her birine gong denilen 12 farklı küçük yerleşim biriminde yaşarken bu tarihten sonra tüm Salar nüfusu sadece 8 gong'ta yaşamaya başladı²³. 1911 yılında yaşanan Kültür Devriminden sonra ise şartlar daha da ağırlaşmıştır. Geçmişleriyle ve inançlarıyla bağları koparılmak istenen Salar Türklerinin atalarının Semerkant'tan getirdiklerine inandıkları Kuran-ı Kerim'e Çin yönetimi el koymuş ve onu Pekin'e götürmüştür.

Efsanenin tarihî süreç içerisindeki değişimi muhtemelen yaşanan bu olayların etkisiyle olmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren azınlık olarak muamele gören, asimile edilmeye çalışılan ve çeşitli şekillerde baskı altında kalan Salar Türkleri kimliklerini devam ettirebilmek için inançlarına ve kökenlerine daha çok sarılmıştır. Bunun içinde dinleri ve dilleri en önemli iki dinamik olmuştur. Son derece ağır şartlarda yaşayan ve yönetimin tüm baskısına rağmen kimliklerini muhafaza etmek isteyen Salar Türkleri için de inançları en önemli öge olmuştur. Efsanenin ilk versiyonlarında husumet hâlinde olan Akman ve Karaman Beyler önce kardeş olmuş ve sonra da zalim hükümdara karşı inançlarını ve onurlarını ölümleri pahasını müdafaa eden liderlere dönmüşlerdir. Efsaneden kendilerine pay çıkaran Salar Türkleri de atalarının tavrını unutmamak ve yaşatmak için anlatıya asırlardır sahip çıkmışlardır.

Göçün Tarihlendirilmesi ve Sebebi

XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla geçişte efsanenin olay örgüsünde değişiklik olmakla birlikte iki bilgi değişmeden kalmıştır. Salarların Semerkant'tan 1370 yılında Çin'e geldikleri hemen bütün anlatılarda aynı kalmıştır. İlgili anlatılara rağmen asıl soru Salar Türklerinin Çin'e ne zaman göç ettikleridir. Bu hususta değişik yorumlar olmakla birlikte bu bölümde gerçeğe en yakın olduğunu düşündüğümüz yeni bir ihtimal daha yakından tetkik edilecektir.

Batılı ve Çinli araştırmacılar arasında genel kabul gören teori kısaca şöyledir; Salarlar, Çin'e Kubilay Han zamanında gelmiştir. Kubilay Han, Çinlilere boyun eğdirdikten ve Yüan Hanedanlığı (1271-1368) kurduktan sonra ülkenin yönetimi için yerel unsurlara güvenemezdi. Bu sebeple Kubilay Han Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinden Müslümanları Çin'e getirdi ve onları idari mekanizmanın uygulayıcısı olarak görevlendirdi²⁴. İşte Salar Türkleri de bu politika çerçevesinde bugün yaşadıkları yerlere gelmiştir. Bu teorinin ekseriyetle kabul görmesindeki en önemli neden efsanelerde geçen 1370 ta-

23 H. G. Schwarz, *The Minorities of Northern China: A Survey*, Bellingham 1984, s. 39-40.

24 Lipman, *a.g.e.*, s. 228.

göç

Akademik
Bakış
183
Cilt 17
Sayı 34
Yaz 2024

rihine en yakın tarih olmasıdır. Ancak araştırmalarda Kubilay Han'ın, Çin'e göç ettirdiği ve maliye, astronomi gibi birimlere atadığı görevlilerin genellikle İran kökenli olduğu görülmüştür²⁵.

Öte yandan yaptığımız taramalar bize farklı bir ihtimalin olabileceğini göstermiştir. Teori üç ana ögeyi temel almaktadır; ilki 1370 yılı, ikinci ise A. Poyarkov'un kaydında geçen "Timur Paşa" ismi ve son olarak yine Poyarkov'dan itibaren tüm efsanelerde geçen Semerkant'ta yaşanan iç çatışmalar. Bu ifadeler bizi Semerkant'ın ilgili tarihlerindeki durumuna daha yakından bakmayı zaruri kılmıştır.

1336-1337 yıllarında İran'daki İlhanlı hâkimiyetinin sona ermesi Horasan'da Serbedâr olarak ifade edilen dini-siyasi bir halk hareketinin önünü açtı. İsyancılar tam bir başarı elde ettiler ve yaklaşık yarım yüzyıl süren bir devlet kurdular²⁶. İran merkezli kurulan bu devletin kuruluşunu tetikleyen inanç ve düşünceler ise çok kısa sıra bir sürede Türkistan sahasına yayıldı.

Bilindiği üzere 1220'de Moğol hâkimiyetine giren ve merkezî yönetimden mahrum kalan Semerkant şehri uzun yıllar ağır yıkımlar ve sıkıntılar gördü. Zaman içinde Moğollara karşı bir tepki zaten halkta oluşmuştu. Moğol gücünün her yerde hissedildiği bir devirde İran'da, yenilmez görülen Moğol ordularının mağlup olması ve bunu yapanların Serbedâr taraftarı olmaları, Moğollardan muzdarip Semerkant ahalisinde de Serbedâr hareketine karşı bir alaka uyandırdı. Başka bir ifadeyle Semerkant Serbedârî Hareketi, Timur liderliğinde yaklaşmakta olan Moğol yıkımlarından kurtulmak isteyen halkın girişimleri sonucu dinî bir kimlikle ortaya çıkmıştır (1358)²⁷. Hareketin önderliğini yapan Mevlânazâde Semerkândî, Ulu Cami'de yaptığı konuşma ile hem yöneticileri eleştirmiş hem de halkı Moğollara karşı direnmeye çağırmıştır;

Ey Müslüman cemaati, bugün kâfirler galip olup Müslümanların canına, malına, evine ve yurduna kastetmektedir. Haraç adı altında Müslümanlardan alınmaması gerektiği halde cizye alarak kendi cebine atmış olan hükümdar, düşmanın ortaya çıktığını görünce Müslümanları yüz üstü bırakıp kâfirlerin önünden kaçmıştır. Bu şehrin halkını da öyle zor durumda bırakmıştır ki kendileri için fidye ödeyip hediyeler sunsalar bile bundan kurtulamayacaklardır. Bunun hesabı Ahirette siz büyüklerden sorulacaktır. Şimdi İslam'dan sorumlu olan ve tüm halka kefil olan kim

25 Liptan, a.g.e, s. 228-230.

26 В. В. Бартольд, "Народное движение в Самарканде в 1365 г.", записки Восточного Отделения Императорскаго Русскаго Археологическаго Общества, Томъ Семнадцатый, 1906, s. 3

27 Coşkun, Derya, Serbedârî Devleti'nin Siyasi, İçtimai ve İktisadi Tarihi (1336- 1382), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 30

*varsa öne çıksın ki biz de canla başla onun arkasından hareket edip hizmetkârığa soyunalım*²⁸.

Mevlânazâde konuşmasını sürdürürken kılıcını kılıfından çıkararak boynuna dayamış ve halka dönerek: *Ey Müslümanlar! Ben kendimi size feda edip bu büyük ve tehlikeli işi üstlenirim, takdir sizin*” diyerek hareketin gönüllü lideri olmuştur. Onun bu konuşmasından etkilenen Semerkant halkı da onun etrafında toplanmıştır. Çağrısı ciddi bir karşılık bulmuş ve Semerkant ahalisi, şehirlerini savunmak için Mevlânazâde'nin liderliğinde hazırlıklara başlamıştır. Yapılan hazırlıklar sonrası şehre akın eden Moğollar ciddi bir mukavemetle karşılaşmış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hatta bu esnada Moğol ordusundaki atlar arasında görülen veba salgını ilahi bir destek olarak algılanmıştır. Moğollara karşı kazanılan zafer neticesinde Semerkant sakinleri, Mevlânazâde Semerkandî'yi hem dinî hem de siyasi liderleri olarak kabul etmişlerdir. Bu mağlubiyetten sonra Semerkant Serbedârîleri'nin faaliyetlerini yakından takip eden Timur, Emir Kazagan'ın torunu Emir Hüseyin'e bir mektup yazmış ve durumu olduğu gibi anlatmıştır. Bunun üzerine Emir Hüseyin ve Timur arasında Semerkând Serbedârî Hareketiyle ilgili bir görüşme gerçekleşmiştir. Yapılan görüşme sonucunda Emir Hüseyin, Mevlânazâde Semerkândî'ye iltifatlarla dolu bir mektup yazmış ve ona kılıç, hilat, Semerkand hükümetine ait resmi ferman ve vergi muafiyeti yasası göndermiş böylece Semerkând Serbedârîleri'nin özerkliğini resmen tanımıştır. Ancak bu siyasi bir taktiktir zira amaç Mevlânazâde Semerkândî'nin güvenini kazanıp şehri almaktır. Diğer taraftan Semerkând Serbedârîleri de Timur ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmakta ve bunun için Timur'a hediyeler göndermişlerdir. Buna karşılık Timur da bir elçi yollayarak onların güvenini kazanmaya çalışmıştır. Ancak her halükârda Moğollara direnen Serbedârîlere son vermek isteyen Emir Hüseyin ordusunu Kanğıl sahrasına getirdikten sonra kendisini karşılamaya gelen Serbedârîleri ani bir baskınla yakalamış ve Timur'un ricası üzerine Mevlânazâde Semerkândî hariç diğer tüm yöneticileri ortadan kaldırmıştır²⁹. Böylece Timur'un Semerkant'ı alıp hâkimiyetini ilan ettiği 1370 yılına kadar yani yaklaşık 12 yıllık Serbedârî etkisi sona ermiştir³⁰.

Kanaatimize göre Salar Türklerinin Çin'e göçleri de tam bu zamanda gerçekleşmiştir. Sözlü gelenekte geçen 1370 yılı, Semerkant'ta Serbedârî hareketinin sona erip Timur hâkimiyetinin başladığı yıldır. Efsanelerde sıklıkla tekrarlanan Semerkant'taki iç karışıklıkların yine bu dönemde yaşandığı

28 В. В. Бартольд, “Народное движение в Самарканде в 1365 г.”, s. 9-10; Coşkun, *a.g.t.*, s. 31.

29 Coşkun, *a.g.t.*, s. 31-34.

30 В. В. Бартольд, “Народное движение в Самарканде в 1365 г.”, s. 8.

göçü

Akademik
Bakış

185

Cilt 17
Sayı 34
Yaz 2024

malumdur. Bir diğer önemli unsur ise A. Poyarkov'un makalesinde görülen Timur Paşa'nın da Emir Timur olması kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan Salarlar neden batıya değil de doğuya gitmiştir diye sorulacak olunursa da malum olduğu üzere Timur bu tarihten sonra Anadolu'ya doğru hareket etmiş ve güç sahası batıya doğru genişlemiştir. İhtimaldir ki, Timur'a karşı savaşan Salar Türklerinin, onun idare sahasına girmek için doğuya gittiği söylenebilir. Hem sözlü gelenekteki bilgiler hem de 1358-1370 yıllarında Semerkant'ta yaşanan bu siyasi ve askerî gelişmeler neticesinde genel kanaatten farklı olarak Salar Türklerinin Çin'e gittikleri düşünülebilir.

Sonuç

XIX. yüzyıldan itibaren Batılı veya Rus seyyah, antropolog ve dil bilimciler tarafından yakından incelenen Salar Türklerinin varlığı ilgili gruplar için oldukça dikkat çekicidir. Çünkü yaklaşık yedi yüzyıl boyunca Çin gibi bir okyanusta kaybolmamaları dahi dikkatleri celbetmek için kâfidir. Asimle edilmek ve Türklüklerini bozabilmek için Hanedanlıklar döneminde soydaşlarıyla evlenmeleri yasaklanan Salar Türklerinin Komünist rejim altında çeşitli baskılara ve yasaklara rağmen hâlen dinlerini, dillerini ve kültürlerini muhafaza etmeleri kesinlikle hayranlık duyulması bir husustur.

Salar Türklerinin tarihinin 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren kaydedilmesi ise büyük bir talihsizliktir. Üstelik neredeyse her kayıta efsanenin değişmesi, geçmişin daha bulanık olmasına neden olmuştur. Salar Türklerinin Çin'e gelişlerine dair genel kabule göre onlar Kubilay Han devrinde göç etmişlerdir. Ancak her ne kadar farklı olsa da söylencelerde ifade edilen 1370 yılı ve Semerkant'taki iç karışıklık vurgusu göçün tarihine dair yeni bir yorum yapılabilir mi sorusunu ön plana çıkarmıştır.

Makalede öncelikle 1878-1957 yıllarındaki saha çalışmaları sonucu kaydedilmiş olunan tüm efsaneler derlenmiştir. Akabinde İngilizce ve Rusça olan bu ilk kayıtlar 2000'li yıllara ait olan ve genel kabul gören efsane ile karşılaştırılmıştır. Öncelikle yıldan yıla içerikteki büyük değişiminin nedeni tahlil edilmiştir. Kanaatimize göre Çin yönetimlerinin Salarlara yönelik asimile politikaları şiddetlendikçe efsanedeki dinî ve mistik öğeler de kuvvetlenmiştir. Ayrıca son kayıtlarda zalim hükümdara meydan okuyan veya haksızlıklara boyun eğmeyi reddeden kahraman ata figürü de kuvvetlenmiştir.

Çalışmanın bir diğer önemli amacı ise göçün tarihi ve nedenine dair tekrarlanan yorumu değiştirebilmektir. İfade edildiği üzere Batı menşeli çalışmalar rakamsal yakınlıktan mühlhem göçün Kubilay devrinde gerçekleştiğini yazmıştır. Bu bilgi yıllar içerisinde birçok çalışmada tekrarlanmıştır. Ancak yine efsaneye ve efsane de verilen tarihe odaklandığımızda daha gerçekçi ve bilimsel bir olayın sonucu göçün yaşandığını tahlil ettik. 1358-1370 yıllarında cereyan eden Semerkant Serbedârî hareketi, efsanelerde işaret edilen iç karışıklığın nedeni olduğunu düşünmekteyiz. Özellikle Timur'un 1370'te Semerkant'ı fethederek burayı başkent ilan etmesi sonucu, ona karşı savaşan Salur Türklerinin Semerkant'ı terk ettiklerini ifade edebiliriz.

Gör

Kaynaklar

- AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, (çev. Ekber N. Necef- Ahmet Annberdiyev), Selenge Yayınları, İstanbul 2002.
- ATALAY, Besim, *Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügat-it Türk*, TDK, Ankara 1998.
- ATANIYAZOV, Soltanğa, *Şecere (Türkmenin Soyağacı)*, (Editör: Seyitnazar Arnazarov-Nergis Biray), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- ATANIYAZOV, Soltanğa, “Türkmen Boylarının Geçmişi, Yaylışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği”, *Biliş*, Sayı: 10, Ankara 1999, s. 1-32.
- COŞKUN, Derya, *Serbedârî Devleti'nin Siyasi, İçtimai ve İktisadi Tarihi (1336- 1382)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- DUYMAZ, Ali, *Bir Destan Kahramanı Olarak Salur Kazan*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.
- EKBER, Necef- Ahmet Annberdiyev, *Hazar Ötesi Türkmenleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- ERCILASUN, Ahmet B. “Oğuz Boy Adlarının Etimolojisi”, *Dil Araştırmaları*, Sayı 3, Cilt 3, Ankara 2008, s. 9-25.
- KARATAY, Osman, *İlk Oğuzlar Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*, (haz. Umut Üren), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, “Salur”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara 1966, s. 136-138.
- LI, Yonghua, *Çin'de Yaşayan Salarların Sosyo-Kültürel Yapıları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2019 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- LIPMAN, Jonathan N., *Familiar Strangers: A History of Muslims in Northwest China*, University of Washington Press, 1997.
- MERÇİL, Erdoğan, *Fars Atabegleri Salgurlular*, TTK, Ankara 1991.
- ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)*, Simurg, İstanbul 1996.
- ROCKHILL, William W., *Diary of a Journey Through Mongolia and Tibet in 1891 and 1892*, City of Washington: The Smithsonian Institution 1894.
- SCHRAM, Louis M. J. *The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier*, ed. Kevin Stuart, Pennsylvania: Plateau Publications 2006.
- SCHWARZ, H. G. *The Minorities of Northern China: A Survey*. Bellingham: Western Washington University 1984.
- SHAW, Robert B. “On the Hill Canton of Sálár: The Most Easterly Settlement of the Turk Race”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, New Series, Vol: 10, No: 3, 1878, s. 305- 316.
- SÜMER, Faruk. “Salur”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, 2009, s. 57-59.
- TOGAN, Zeki Velidî, *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1982.
- БАРТОЛЬД, В. В., “Народное движение в Самарканде в 1365 г.”, записки Восточного Отдѣленія Императорскаго Русскаго Археологическаго Общества, Томъ Семнадцатый 1906, s.1- 19.
- ПОЯРКОВ, Ф. -В. Ладыгин. “Салары. Этнографический очерк”, *Этнографическое*

göçü

обозрение I, 1893, s. 1-43.

ТЕНИШЕВ, Э. Р., *У тюркских народов Китая*, Москва 1995.

Extended Abstract

The history of the People's Republic of China, which is one of the largest countries in the world in terms of both geography and population, spanning thousands of years, is an inseparable part of Turkish history. As a result of the changing political conditions in the geography of Turkistan over the centuries, a significant Turkish population continues to live within the borders of today's Chinese state. In this context, when the Turks in China are mentioned, the first thing that comes to mind is the Uyghur Turks. However, according to official data, seven of the 56 minorities recognized by the People's Republic of China today are Uyghur, Kazakh, Tatar, Yellow Uyghur, Kyrgyz, Uzbek and Salar Turks. Salar Turks, one of the related Turkish communities and the subject of this study, have been continuing their existence uninterruptedly for about seven centuries in their autonomous region, which bears their name, although they are the least populated Turkish community in China. Today, they mostly reside in Göxdeñiz Velayat Şünxua Salir Özbaşdak Yurt, Qinghai Province. It is truly admirable that the Salar Turks, who survived the Dynasties period with a very small population, survived the Chinese Cultural Revolution with their languages, beliefs and cultures without being disintegrated or assimilated under the Communist regime.

The presence of the Salar Turks, who have been closely studied by Western or Russian travelers, anthropologists and linguists since the 19th century, is quite remarkable for the related groups. Because even the fact that they were not lost in an ocean like China for about seven centuries is enough to attract attention. It is absolutely admirable that the Salar Turks, who were forbidden to marry their cognates during the Dynasties in order to be assimilated and corrupt their Turkishness, still preserve their religion, language and culture despite various pressures and prohibitions under the Communist regime.

In the article, first of all, all the legends recorded as a result of the field studies in the years 1878-1957 were compiled. Subsequently, these first records in English and Russian were compared with the generally accepted legend from the 2000s. First of all, the reason for the great change in content from year to year was analyzed. In our opinion, as the assimilation policies of the Chinese governments towards the Salar intensified, the religious and mystical elements in the legend became stronger. In addition, the heroic ancestor figure, who challenged the cruel ruler or refused to submit to injustice, has also been strengthened in the last records.

Another important aim of the study is to change the repeated interpretation of the history and cause of migration. As stated, studies of western origin wrote that the migration inspired by numerical proximity took place during the Kublai period. This information has been repeated in many studies over the years. However, when we focused on the legend and the history given in the legend, we analyzed that migration occurred as a result of a more realistic and scientific event. We think that the Samarkand Serbedari movement, which took place in 1358-1370, was the cause of the inner turmoil indicated in the legends. Especially as a result of Timur's conquest of Samarkand in 1370 and declaring it the capital, we can say that the Salur Turks who fought against him left Samarkand.

Gos